

Bild 1. Chatiments des quatre piquets dans les colonies. Oljemålning av Marce.-Antoine Verdier. Menil Foundation, Houston, Texas.

Varför sker det som sker?

- ett försök att möta samtidens frågor med interkulturell historia

Lars Santelius är SO-lärare på Kungsholmens Grundskola. Lars funderade över hur ett interkulturellt perspektiv på historieundervisningen kunde se ut och vad ett sådant egentligen skulle leda till. Vad var det eleverna skulle kunna? Han bestämde sig för att undersöka hur

ett möte med det förflutna kunde fördjupa elevernas förståelse av sin egen samtid. Den transatlantiska slavhandeln blev det fall Lars och klassen arbetade med och den potential som ligger i bilder kom att bli ett ledmotiv i hela momentet.

Bilder är ett verktyg för en reflektion som genom bilden ges möjlighet att sträcka sig längre och djupare än vad annars hade varit möjligt. Varje bild är en visuell händelse som bjuder in betraktaren att delta. Varför sker det som sker? Och vad kan tänkas ske därefter? Detta är en tankestruktur med klar historiedidaktisk prägel.

1849 målade Marcel-Antoine Verdier Chatiments des quatre piquets dans les colonies. Målningen åskådliggör en vanlig bestraffning under det koloniala slaveriet: att bli piskad. En naken svart man ligger fjättrad på marken mellan fyra pålar. En annan svart man höjer en piska och i den karibiska miljön är situationen betraktad av en lojt tillbakalutad vit man, en vit kvinna med ett barn i famnen samt en grupp svarta människor som i olika grad uppvisar bedrövade och ångestfyllda ansiktsuttryck. Det är omöjligt att betrakta målningen och samtidigt motstå dess erbjudande att uppleva händelsen ur perspektiv hos någon av motivets olika karaktärer eller utnyttja sin förmåga att försöka förstå det skeende som målningen för evigt fryser.

Varför ska eleverna få en interkulturell historieundervisning?

Verdiers målning blev utgångspunkt när jag som deltagare i forskningscirkeln "Historieundervisningens processer i det mångkulturella samhället" tog mig an uppgiften att iscensätta undervisning utifrån det teoretiska ramverk, en niofältsmatris bestående av historiedidaktiska perspektiv, som Kenneth Nordgren och Maria Johansson skapat för interkulturellt historiskt lärande. Matrisen blev en utgångspunkt för mig att ifrågasätta såväl urval, former av bearbetning, samt undervisningens övergripande syfte. Men för att göra det i linje med matrisens tankar blev jag först tvungen att definiera vad ett interkulturellt historiskt lärande innebar. Vad skulle det leda till? Ett interkulturellt historiskt lärande kunde kanske innebära:

- En möjlighet för eleverna att utveckla sin förmåga att navigera i en globaliserad värld och ett mångkulturellt samhälle via en historisk interkulturell kompetens.

- En tolkningsberedskap som gällde oavsett tid och rum.
- Ett historiekunnande i förståelsen av "vad är det som sker (då)?" som bidrar till att ge en förståelse av "vad är det som sker (nu)?"

För att omsätta min ambition till praktisk verksamhet i klassrummet blev jag pragmatisk. Vilket historiskt kunnande ryms i den interkulturella kompetensen? Rimligtvis borde de förmågor som eleverna utvecklade kunna utgöra grund för ett interkulturellt historiskt lärande. Min hypotes var att förmågan till perspektivbyte mellan individer, mellan individ och bakomliggande strukturer, samt mellan strukturernas växelverkan, främjar elevernas förmåga till nyanserade historiska förklaringar. Det synliggör och problematiserar också förändring och kontinuitet, vilket utvecklar deras historiska empati; dvs förståelsen att individers agerande och tänkande måste förstås utifrån sin historiska kontext. Tillsammans skulle dessa förmågor öka elevernas förutsättningar att orientera sig i vår samtid på ett meningsfullt sätt. "Då" skulle ge dem en förändrad syn på "nu".

Lektionsupplägget

Framför mig väntade historieundervisning i årskurs 8. Det centrala innehållet var fördelat så att nedslag skulle göras i jordbruksreformer, industriell revolution, slavhandel, samhällsomvandling samt imperialism, kolonialism och global världshandel. Det interkulturella lärandet präglade alla nedslag men här fokuserar jag på de två veckor och sex lektioner som ägnades åt slavhandel.

Eleverna skulle erfara det förflutna utifrån ett (översatt) källmaterial i form av bilder, texter, vittnesmål, dokument och tabeller som skildrade slavhandel i relation till global handel, migration, ideologier och förtryck. När det bearbetades skulle en möjlighet att gemensamt identifiera relevanta strukturer och öva olika strukturella förklaringsmodeller och historisk empati uppstå. Avslutningsvis skulle vi vända vår ny-

vinna kunskap och förståelse mot samtiden och se hur och vad vi kunde resonera kring med hjälp av den och därigenom fördjupa vår förståelse för vad förändring respektive kontinuitet representerar i historieämnet.

Lektion 1: Elevernas möte med målningen - att erfara ett smärtsamt förflutet

Syftet med lektion 1 var att erfara och bearbeta samt etablera slaveri som fenomen över tid och rum, introducera och definiera centrala begrepp inom den allra tidigaste kända slavhandeln, samt lägga en grund för hur vi skulle arbeta för att finna exempel på bakomliggande strukturer till historiska skeenden i olika former av källmaterial. Materialet var sammanställt i häften till varje elev, som de först läste och diskuterade parvis innan vi gemensamt tog oss an dem.

Allra först fick eleverna möta Marcel-Antoine Verdiers målning. Eleverna fick gemensamt och muntligt beskriva vad de såg i målningen, detalj för detalj, för att etablera en gemensam syn av den och därefter individuellt och skriftligt tolka den utifrån huvudfrågan ”Varför sker det som sker?”

Knappt hälften av klassens elever kontextualiserar situationen rätt, genom att använda uttryck som slavar eller slaveri. De flesta har svårt att knyta individernas agerande till några bakomliggande strukturer. Nästan alla förklaringar består av kortfattade och endimensionella tankar knutna i direkt anslutning till händelsen. En man har begått ett regelbrott, han har gjort något fel och blir bestraffad för det. Några elever relaterar till att hudfärg har betydelse men har svårt att förklara på vilket sätt. En elev skriver att mannen som ska piskas troligen blir det för att han är svart, men att hon ”inte kan förstå varför en annan svart man ska piska honom”. En elev lyckas skapa en längre sammanhängande förklaring där han förenar, om än ytligt, såväl ekonomiska som ideologiska, sociala och geografiska bakomliggande strukturer. Förhoppningen var att fler elever skulle kunna göra det några lektioner senare.

Lektion 2 och 3: Mer kontext och försök till perspektivbyte

Upplägget för lektion 2 anslöt till lektion 1. Vi resonerade gemensamt kring slaveri som fenomen utifrån första lektionens källmaterialshäfte och fokuserade sedan på det transatlantiska slaveriet med hjälp av ett nytt källmaterialshäfte och försökte utifrån innehållet formulera relevanta bakomliggande orsaker och strukturer samt synliggöra växelverkan mellan dem. Lektionens syfte var att erfara, bearbeta samt etablera den transatlantiska slavhandeln i tid och rum, samt erbjuda en övergripande förståelse av dess utveckling och innebörd genom att sätta fokus på sockrets betydelse, den redan existerande afrikanska slavhandeln, överfarten och de olika destinationerna. Att gemensamt arbeta fram bakomliggande strukturer till historiska skeenden ur källmaterial stärkte diskussionen kring växelverkan mellan dessa strukturer och individens agerande och tänkande inom ramen för slavhandel samt dess ekonomiska, geografiska, kulturella och politiska/sociala konsekvenser på kort och lång sikt.

Lektion 3 syftade till att erfara och bearbeta plantageslaveriet i form av livet som färgad slav samt fri vit person i södra USA under 1800-talet. Med hjälp av gemensamma diskussioner utifrån målningar gavs eleverna möjlighet att träna förmågan till perspektivbyte, historisk empati samt problematisera historiebok. Vi började dock som vanligt är. Utifrån filmad dramatisering och ett fotografi som skildrande plantagearbetares hårda vardag levde vi oss in deras situation som förtryckta. Men utifrån Ravenel Huger Smiths målning ”Mending a Break in a Rice Field Bank” från 1935 närmade vi oss de privilegierades perspektiv samt ett resonemang kring historiebok. Målningen skulle illustrera en minnesbok kring risplantager i South Carolina. Var den ett bra val för det? Eller borde det vara en annan sorts målning? Varför? Hur skulle en alternativ, eventuellt mer passande, målning se ut?

Bild 2. Under den tredje lektionen diskuterade Lars och klassen den här målningen. Precis som under tidigare lektioner blir bilden ett erbjudande om att delta i den värld som gestaltas. Lars frågar vad de ser, vad de känner, vad målningens personer känner. Till en början menar några elever att det handlar om hårt arbete och slit på ett risplantage men efter att ha diskuterat den ljusa färgsättningen och relationen mellan personerna på bilden blir eleverna alltmer fundersamma. Bilden är förskönad. Konstnären har (medvetet?) utelämnat möjliga motiv som plantageägare, arbetsledare och som en elev säger: "Var är piskan?"

Mending a Break in a Rice-Field Bank, from the series A Carolina Rice Plantation of the Fifties, ca. 1935. Akvarell av Alice Ravenel Huger Smith, Gibbes Museum of Art.

"Hur känns det att tillhöra de privilegierade i ett samhälle?"

Utifrån Jacques Amans porträtt på Andrew Jackson, Etienne & Clara Mazureau, målade 1838-42, samt återgivna anekdoter ur deras liv, diskuterade klassen hur det kunde kännas att vara vit i en miljö där svarta människor var slavar. Hur känns det att tillhöra de privilegierade i ett samhälle? I lektionens slutdiskussion kring vad som egentligen krävs för att kunna byta perspektiv och leva sig in i historiska människors liv, samt huruvida det är viktigt för oss idag att kunna byta perspektiv och leva oss in i människors liv inom ramen för det transatlantiska slaveriet, nådde vi en fascinerande insikt.

Bild 3. Andrew Jackson var USA:s sjunde president och en förkämpe för demokrati och utvidgad rösträtt. Han var också en av de mest förmögna slavägarna. Eleverna kämpade med att få det att gå ihop.
"Porträtt av Andrew Jackson" (1840) Jacques Guillaume Lucien Amans (1801–1888 <http://louisdl.louislibraries.org/cdm/ref/collection/LPH/id/190>)

Övningar på att leva sig in i förtrycktas situation och perspektiv är inte ovanliga i skolans undervisning. Men det perspektivbytet måste vara vidare än så. Det räcker inte att enbart leva sig in i den förtrycktas position som skiljer sig åt i tid, rum och erfarenhet, utan vi måste ställa oss utanför det historiska sammanhanget och förstå båda positionerna: förtryckt och privilegierad. Hur förhåller de sig till varandra? Och vem är man själv i relation till den maktstruktur som kanske är lika reell idag som då?

Lektion 4: Vilket ansvar har dagens svenska medborgare för Sveriges inblandning i slavhandeln?

Lektion 4 fokuserade på att erfara och bearbeta den svensk-nordiska delaktigheten i den transatlantiska

Bild 4. Clara Mazureau och hennes föräldrar hamnade år 1813 i konflikt med en frigiven slav, Felicité Fouché, som vägrade kliva åt sidan när de möttes på trottoaren. I stället för att flytta sig svarade Felicité: "I don't give way to anybody, the road is for everybody – you could have passed by shifting a bit." Familjen blev mycket upprörd, kände sig hotad och fadern, Etienne Mazureau, den högste juristen i Louisiana vid den tiden, lämnade in en anmälan till domstolen. Läs mer om händelsen i till exempel Thomas N. Ingersoll (1999) *Mammon and Manon in Early New Orleans: The First Slave Society in the Deep South 1718-1819*.
"Porträtt av Clara Mazureau" (1838) av Jacques Amans.

slavhandeln för att undersöka om den kunskapen kunde hjälpa oss att diskutera samtiden, samt problematisera svenskt historiebrev. Vi läste och diskuterade den svenska slavkaptenen Abraham Brinks kaptensbrev samt hans liv, med fokus på möjliga drivkrafter bakom hans agerande och värderingar för att finna liknande paralleller idag. Vi fördjupade oss i utvecklingen från Carolusborg till Saint-Barthélemy samt resonerade kring varför det står så lite (eller kanske inget alls) i svenska läroböcker om Sveriges deltagande i slavhandeln. Vilken roll spelar egentligen det egna landets historia för ett land och dess invånare? Och har Sverige idag ett ansvar för den slavhandel som Sverige då var del av?

Den sista frågeställningen väckte vild debatt. Några elever ansåg att det var självklart att dagens svenska stat

kunde be om ursäkt för vad den svenska staten i det förflutna accepterat. Institutionen som sådan fanns ju kvar. Några elever med bakgrund i andra länder hänvisade till liknande ursäkter rörande stater och historiska oförrätter som ett sätt för båda parter att gå vidare.

Andra elever kunde inte ens acceptera frågeställningen. Så befängd upplevdes den. Den svenska stat som då fanns hörde enbart till det förflutna. Någon kollektiv arvsskuld, vare sig institutionell eller tillhörande nu levande svenskar var en omöjlighet. Kanske hade dessa elever nickat instämmande när docent Mattias Tydén som menar att alltför hård fokusering på ett moraliserande aktörsperspektiv, med strävan efter att fördela skuld och ansvar, ofta skymmer förståelsen för de historiska strukturer som krävs för att förstå det skeende som studeras. Ändå hamnar man lätt där, i det moraliserande, inte bara i media utan också i undervisningen i klassrummen.

Lektion 5: Examination - kunde eleverna ge mer komplexa förklaringar

Lektion 5 fokuserade på förbuden mot det transatlantiska slaveriet samt introducerade två konsekvenser av det. Svart hudfärg är fortfarande problematisk i USA och drömmen om ett återvändande lever kvar i grupper, exempelvis rastafarikulturen, som formar sin identitet kring den historiska erfarenheten av slavhandeln. Syftet var att erfa och bearbeta den transatlantiska slavhandelns upphörande. Dels genom att öva historisk empati genom att formulera olika tidstypiska argument för och emot förslaget att förbjuda brittisk slavhandel. Eleverna visade här prov på god förmåga att formulera relevanta tidstypiska argument, vilket blev uppenbart när vi gemensamt stämde av mot de faktiska argumenten som hade brukats. Dels genom att visa hur man kan orientera sig i samtiden med hjälp av den kunskap och förståelse som lektionerna erbjuder. Avslutningsvis gavs eleverna i hemuppgift att själv komma på liknande samtida exempel och välja ut varsin bild som illustrerade det.

Innan dess fick eleverna återigen möta Verdiers målning. På en lektion i svenska, i samband med en bildanalysövning, fick de svara på: ”Varför sker det

som sker på bilden?”. Alla elever kontextualiserar nu skeendet rätt och kopplar till relevanta bakomliggande strukturer i mer eller mindre grad. Fler bakomliggande strukturer förenas i deras svar. En tredjedel av eleverna använder sig av globalhistoriska resonemang formade kring ekonomiska och geografiska perspektiv. Ett ideologiskt inslag (hudfärg, rasism, vit överlägsenhet) slår genom i nästan alla svar. Så gör även sociala och politiska perspektiv kring vad slaveri och plantagesystemet innebar och hur det fungerade mellan de inblandade parterna. Samtidigt är det uppenbart att deras resonemang hämmas av att skrivas i samband med en examination i svenska. Tyngdpunkten hamnar i många resonemang på den inledande bildanalysuppgiften, tillhörande svenskämnet, istället för på den avslutande historiska förklaringen.

Lektion 6: Elevernas egna bilder knyter ihop nu och då

Lektion 6 syftade till ge eleverna en möjlighet att visa sin förmåga att orientera sig i samtiden genom att identifiera samt resonera kring liknande skeenden och situationer i nutiden. De bilder som eleverna valt ut skulle utgöra grund för oss att gemensamt problematisera förändring och kontinuitet som ämnesbegrepp och slaveri som historiskt fenomen.

Bilderna var olika men teman likt ojämlikhet, utnyttjande, maktstrukturer och hierarkier mellan rika/fattiga, globalt/lokalt, kvinna/man återkom. Det var Tintin i Kongo och det var konflikten mellan Israel och Palestina. Det var bild på ett schackspel och funderingen över varför det är den vita färgen som börjar. Ja, inte helt oväntat är det i Berlinkonferensens tid på 1880-talet som det definitivt slås fast i internationella schackregler att vit spelare alltid gör det första draget. Extra intressant blir bilden av två unga pojkar framför en sliten marmorstaty. Eleven som valt bilden förklarar att hon inte känner pojkarna men att hon stått framför samma staty när hon bodde i USA något år tidigare. Statyn finns på en f.d. plantage som nu fungerar som utflyktsmål för familjer. Utifrån bilden och med hjälp av nyvunnen kunskap och förståelse inleder hon ett resonemang kring historiebruk där hon och klasskamraterna reflekterar kring vad tiden gör med samman-

Bild 5. När eleverna fick välja egna bilder att reflektera över under momentets sista lektion valde många att fundera över hur de till synes oskyldiga färgerna svart och vitt blivit så laddade. By dbking - Chess Players in Dupont Circle, CC BY 2.0,

hang och platser. Förändrar det dem? På vilket sätt? Förändras det på samma sätt för alla människor? Känner färgade människor samma känsla i samband med picknickskorgsätande på den f.d. plantagen som vita människor? Vad tänkte du själv när du besökte platsen, frågar jag avslutningsvis. Ingenting. Inte då. Jag tänkte bara: vilka vackra gamla hus, svarar hon och fortsätter, men nu känns allt annorlunda när jag vet allt vad jag vet. Nu känns faktiskt själva minnet annorlunda.

Elevernas bilder blev utgångspunkt för en reflektion som utan tvekan tog oss längre och djupare än vad vi hade nått utan dem. Denna lektion, då vi knöt samman det förflutna med samtiden, blev så lyckad att den fick förlängas till en sjunde lektion. Diskussionerna gick knappt att avsluta. Alla elever ville få sin bild, och indirekt sin kunskap och förståelse, gemensamt beskriven, tolkad och diskuterad av klasskamrater och lärare. De blev producenter av kunskap och reflektion inför varandra. Det var uppenbart att ett genuint meningsfullt och gemensamt lärande tog form i klassrummet.

Kunskaper om historia ger oss möjligheter att orientera oss i samtiden och förstå andra människor

Som lärare var jag nyfiken på huruvida elevernas nya kunskaper och förståelse ytterligare kunde knytas till min egen förståelse av interkulturellt historiskt lärande. De fick en sista individuell skriftlig reflekterande uppgift. Den löd: ”Vad är historia? Vad gör historia? Kan-ske skapar det kartor. Kartor över det förflutna. Men dessa kartor kanske även kan hjälpa oss förstå nutiden och förbereda oss inför framtiden. Vilken nytta har vi av den karta som du har skapat?”

Jag fick en mängd svar som alla liknande varandra i tema. Men ingen förenade dem tydligare än denne elev, som vanligtvis har svårt att finna orden när han ska skriva ner sina tankar:

”Nytan är att vi ska kunna förstå varför och vad som hänt och koppla det till stereotyperna bland de äldre idag. Kartan skulle även kunna få oss att komma in i andra personers perspektiv, för att få ännu mer förståelse. Det skulle även få människor att respektera andra människor när de får veta om de händelserna som vissa fått gå igenom. Att förstå andra människor behövs för att kunna förstå deras handling och kunna kompromissa för att även de ska kunna få det bättre.”

Jag kom att tänka på dessa rader när jag läste Maciej Zarembas undran i DN (18/9, 2014) efter resultatet i riksdagsvalet:

”I globaliseringstider ställs nationalstaten inför nya frågor. Hur skapar man en gemensam ansvarskänsla när vi inte längre delar historia, kulturella referenser, religion, inte ens språket? Hur blir man medborgare i detta nya läge? Vad kan man begära av nykomlingar – och hur långt skall de infödda bjuda till?”

Jag vill hävda att det interkulturella historiska lärandet är en del av det svar han söker.

● **Text: Lars Santelius, SO-lärare**
Kungsholmens Grundskola

Bildkällor:

Bild 1: Bilden är hämtad från: <http://lesabolitions.culture.fr/premiers-mouvements-antiesclavagistes/peurs-sociales-1802-1848/la-contagion-des-soulevements/quatrepiquets.html>

Bild 2: http://www.gibbesmuseum.org/gibbes_blog/?attachment_id=3174

Bild 3: Licensed under Public Domain via Commons - <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amans-jackson.jpg#/media/File:Amans-jackson.jpg>

Bild 4: Licensed under Public Domain via Commons - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clara_Mazureau_by_Amans.jpg#/media/File:Clara_Mazureau_by_Amans.jpg

Bild 5 <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=331601>

Seminarier för SO-lärare:

**Vill du utveckla din undervisning i SO?
Nästa år ger SO-didaktik i centrum i
Stockholms stad tre av de efterfrågade
DOING-serierna.**

Under hösten 2016 erbjuds tre ämnesdidaktiska seminarier Doing RE (Religious Education), Doing history och Doing Sustainability. Serierna har hittills vänt sig till SO-lärare på mellan- och högstadiet men eftersom efterfrågan från gymnasiet varit så stor öppnar vi nu också för gymnasiet.

Framgångsrikt och konkret koncept

Seminarier serierna som givits under tre år har varit mycket uppskattade och visat att behovet och efterfrågan av just sådan här ämnesdidaktisk, konkret och matnyttig professionsutveckling är stort. Doing-konceptet består av seminarier och workshops där vi tar hjälp av ämnesdidaktiska begrepp som har visat sig vara kraftfulla för att strukturera undervisningen och för att hjälpa eleverna att utveckla ämnesspecifika kunskaper och förmågor.

SO-didaktik i centrum

Vi som leder kurserna är forskarutbildade SO-lärare på Globala gymnasiet och ingår i miljön SO-didaktik i centrum som finansieras av Stockholms stad. Läs mer om innehållet i varje kurs och hur du kan anmäla dig på:

<http://pedagogstockholmblogg.se/so-didaktik-i-centrum/?p=208>

Läs också vad tidigare deltagare tyckt och hur de använt verktygen i sin undervisning:

<http://www.lararnasnyheter.se/alfa/2014/02/03/hur-tankte-forr>

<http://www.lararnasnyheter.se/alfa/2015/09/14/bilden-kalla>

<http://www.lararnasnyheter.se/alfa/2016/01/25/pa-jakt-efter-hemliga-historien>

<http://www.pedagogstockholm.se/fou-projekt/larare-undervisar-kollegor-i-historiedidaktik/>

Stockholms
stad